

ARCHITEKTÚRA KASÁRNÍ V BRATISLAVE: HISTORICKO-STAVEBNÝ VÝVOJ A VPLYV NA FORMOVANIE MESTSKEJ ŠTRUKTÚRY

Laura Pastoreková

Dejiny mesta Bratislava sú spojené s vojenstvom už od začiatku svojho vývoja. Najstarším sídlom vojenskej posádky bol Bratislavský hrad, ktorý najmä vďaka svojej strategickej polohe v blízkosti Dunaja na križovatke obchodných ciest ubytoval vojakov v podstate už od začiatku svojho vzniku. Jeho charakteristický vzhľad trojpodlažnej štvorcovej hmoty so súčasnými rozmermi pochádza z roku 1430.¹ Pôvodné hradné kasárne boli drevené, v prvých rokoch 18. storočia ich nahradili murovanou budovou, ktorá sa nachádzala pri bašte Luginsland. Za jeho najväčšej tereziánskej prestavby k hradu postavili ďalšie bočné budovy na ubytovanie vojska a ustajnenie koní. Bola to sústava jednopodlažných až dvojpodlažných stavieb, ktoré boli umiestnené okolo samotného hradu a tvorili aj súčasť jeho opevnenia. Napokon od roku 1802 patrilo vojenskej posádke celý hradný areál, ktorý však údajne neopatrostou samotnej armády vyhořel o 9 rokov neskôr a vojakom ostali opäť len niektoré bočné objekty.²

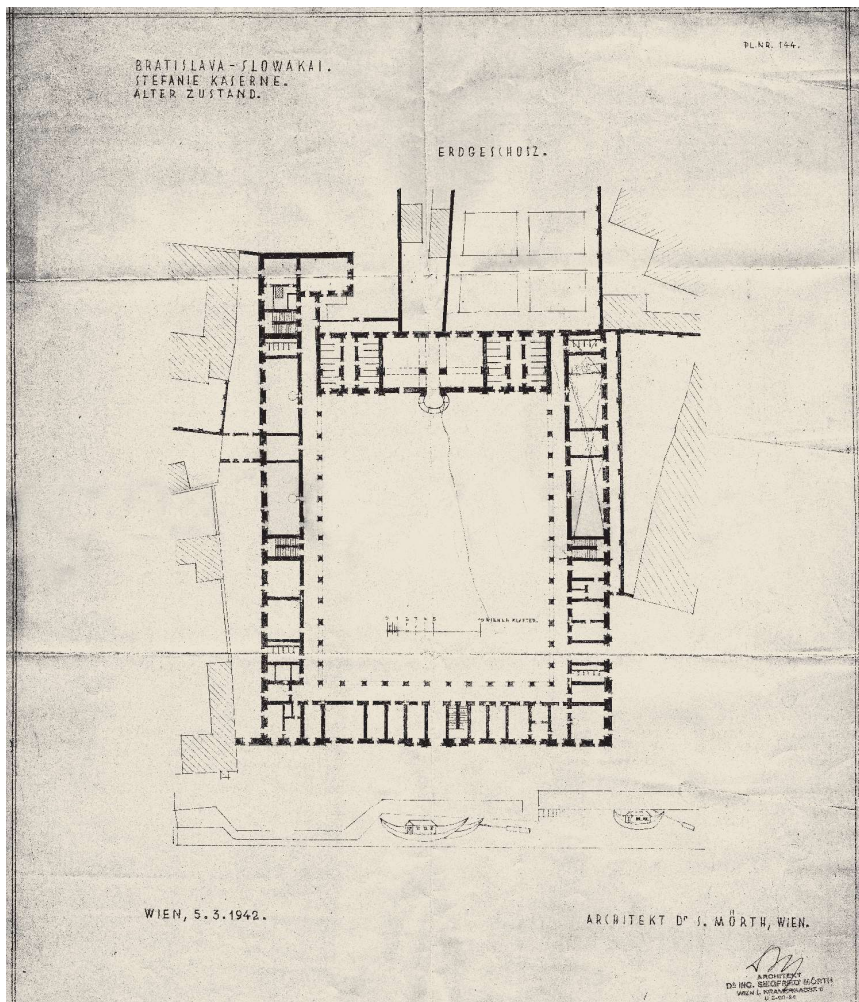
Počas výstavby mesta v stredoveku bola najdôležitejšia obrana hradného areálu a samotného vnútorného mesta, pričom ešte neexistovala stála armáda, a preto nebolo potrebné budovať špeciálne vojenské objekty. V roku 1536 sa Bratislava stala hlavným mestom uhorského kráľovstva, čo podnietilo výstavbu nových verejných stavieb

a silnejšieho opevnenia. V spomínanom období v podhradí vybudovali aj vojenský arzenál, preslávený najmä vďaka návšteve ruského cára Petra Veľkého v roku 1698. Arzenál sa nachádzal vedľa niekdajšej Vodnej veže, bola to jednoduchá líniová dvojpodlažná stavba, ku ktorej bol prielukou pripojený ďalší objekt cisársko-kráľovského arzenálu.³ V 19. storočí sa v budove okrem skladov nachádzali aj vojenské pekárne, vďaka čomu bol tento objekt známy ako Pekárske kasárne.

Väčšia urbanizácia miest, ako aj séria nových vojen a protihabsburských povstaní v 17. storočí spôsobila aj novú vlnu zmien vo vojenstve. Panovníci si čoraz väčšmi uvedomovali potrebnosť stálej armády, ktorá sa v Uhorsku prvýkrát sformovala za vlády kráľa Ferdinanda III. Spočiatku sa otázka umiestnenia vojenských jednotiek riešila prostredníctvom ubytovania vojakov v súkromných domácnostiach. Tento systém však predstavoval čoraz väčšiu záťaž pre civilné obyvateľstvo, a preto boli na podnet obyvateľov mesta v Bratislave v rokoch 1759–1763 postavené prvé účelové kasárne mimo hradného areálu.⁴ Hoci prvé účelové kasárne na území dnešného Slovenska postavili v Košiciach už o 50 rokov skôr, projekt bratislavských Vodných kasární bol pokrokový v tom, že jeho hmotové a dispozičné riešenie nachádzame aj v mnohých ďalších kasárňach projektovaných

v nasledujúcom období.⁵ Stavbu realizoval – údajne podľa projektu vojenského inžiniera von Grünberga – stavitel Matthias Höllrigl.⁶ Na dunajskom nábreží v priamej nadväznosti na historické jadro navrhol mohutný trojpodlažný objekt obdĺžnikového pôdorysu s centrálnym átriom. Do budovy sa vstupovalo bránou umiestnenou v strede južnej fasády, ktorú tvarovali dva okrajové a jeden centrálny rizalit s trojuholníkovým štítom. Aj z vnútorného dvora vytvárali kasárne dojem šľachtického sídla. Vnútorňa časť stavby, otočená smerom do átria, bola lemovaná arkádovými chodbami, jej vonkajšia časť zasa zahŕňala ubytovacie priestory rôzneho štandardu, sály, kuchyňu, stajne, sklady a ostatné príslušenstvo.⁷ (→ 1)

V nasledujúcom období až do konca 19. storočia armáda nové vojenské budovy nestavala, priestory na ubytovanie vojakov získavala v budovách, ktoré stratili svoju pôvodnú funkciu. V roku 1787 získala bývalý miestodržiteľský palác na Hlavnom námestí, v rokoch 1849–1859 užívala priestory bývalej kráľovskej komory, v roku 1857 adaptovala na svoje účely palác po kníhtlačiarovi Landererovi na Šafárikovom námestí.⁸ Po rakúsko-uhorskom vyrovaní, vzniku dualistickej monarchie a následnom zavedení povinnej brannej služby vojaci obsadili aj budovu bývalého lazaretu na Špitálskej ulici a Pálffyho palác na Zámockej ulici. Ustavičné

1 Pôdorys pôvodného stavu prízemného podlažia Vodných kasární z roku 1942 podľa architekta S. Mörtha. Zdroj: Archív hlavného mesta Bratislavy: ÚHA, 1927–1952, č. inv. jednotky 538, č. kr. 55

zvyšovanie početného stavu vojsk však spôsobilo, že už o niekoľko rokov ani tieto priestory nestačili a mesto opäť začalo s výstavbou nových účelových vojenských objektov.⁹

Spolu so severovýchodným rozvojom Bratislavy zapíňala armáda voľné plochy na okraji mestskej štruktúry. Okrem výstavby honvédskeho kasární, ktoré sa nachádzajú na rožnom pozemku Obchodnej a Mariánskej ulice, sa namiesto samostatných átriových objektov už stavali celé kasárenské areály. V roku 1894 vystavali podľa projektu Erwina Riegera Kasárne pechoty, ktoré sa nachádzali na rohu Šancovej a Štefanovičovej ulice. V ich priamej nadväznosti vojaci postavili vojenskú väznicu a jazdeckú školu. Už o dva roky neskôr stáli v priestore medzi dnešnou Šancovou a Legionárskou ulicou nové vojenské baraky podľa projektu Antona Seindleina.¹⁰ Z východnej strany tento areál uzatvárali Filiálne delostrelecké kasárne. V priestore medzi oboma stavebnými komplexmi bolo vojenské cvičisko. Okrem týchto rozľahlých areálov sa v literatúre

spomínajú aj Vozatajské kasárne, ktoré sa nachádzali na mieste dnešného študentského domova J. Hronca, v tesnej blízkosti pivovaru Stein. Na mape z roku 1905 je ako kasáreň označený aj priestor medzi dnešnou Bernolákovou a Vazovovou ulicou, napriek tomu, že zmienku o týchto kasárňach v spisoch nenachádzame. Ako posledné boli v roku 1910 podľa vtedajších najmodernejších predpisov postavené Delostrelecké (projekt Erwin Rieger, 1892)¹¹ a Vozatajské kasárne na severovýchodnom okraji mesta, na Tehelnom poli západne od najväčšieho bratislavského cvičiska, ktoré na tomto mieste existovalo už od 19. storočia.

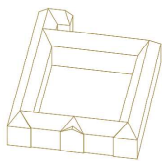
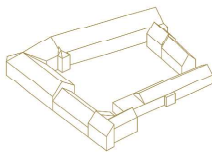
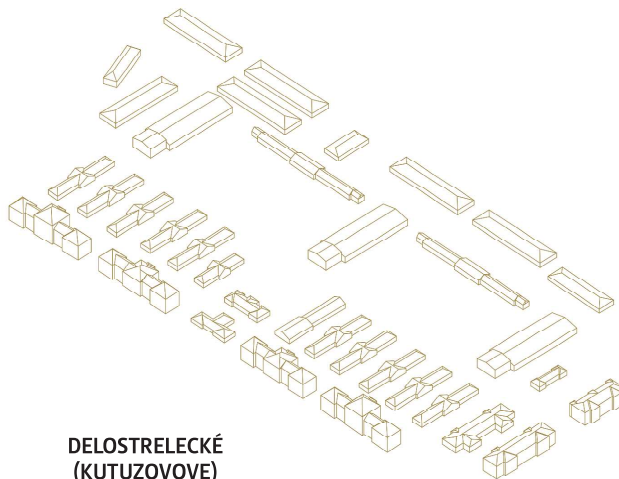
Koniec prvej svetovej vojny so sebou priniesol rozpad monarchie a vznik nového štátu, v ktorom Bratislava zastávala úlohu hlavného mesta Slovenska. Hoci sa odrazu ocitla na hranici troch novovzniknutých štátov, jej exponovaná poloha sa neprejavila v zvýšenej výstavbe vojenských stavieb, situácia si vyžadovala skôr budovanie nových administratívnych, obchodných, kultúrnych,

bytových a iných objektov. Navyše vojenským stavbám už v novom štáte nebola pripisovaná taká dôležitosť a význam ako v časoch monarchie. Svedčí o tom aj spis z roku 1929 týkajúci sa opravy Štefaníkových (Vodných) kasární, kde komisia rady mesta Bratislavy píše, „že takýto vojenský objekt už nepatrí do stredu mesta na najkrajšie miesto Bratislavy“.¹² V období prvej Československej republiky teda postavili na tomto území len menší areál Štúrových kasární na Tehelnom poli a vojenské baraky v tom čase pričlenennej Petržalke. (→ 2)

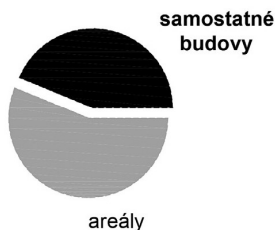
Stavebný vývoj Bratislavy ukazuje, že okrem hradného areálu a barokových Vodných kasární tu prebiehala výstavba účelových kasární kontinuálne a v najväčšej intenzite od konca 19. storočia. Rovnako ako v ďalších mestách na našom území aj tu sa ubytovanie vojakov riešilo spočiatku adaptovaním existujúcich objektov na armádne účely, postupne výstavbou samostatných átriových objektov s centrálnym cvičiskom a napokon vstúpili do mestskej štruktúry celé vojenské

2 Mapa Bratislavy z obdobia prvej Československej republiky so zakreslením plôch, ktoré v minulosti využívala armáda. Autorka: Laura Pastoreková, 2015

 VODNÉ (ŠTEFÁNIKOVE)
KASÁRNE

 HONVÉDSKE (HURBANOVE)
KASÁRNE

 DELOSTRELECKÉ
(KUTUZOVOVE)
KASÁRNE

3 Diagramy zobrazujúce stavebný vývoj kasární v Bratislave. Autorka: Laura Pastoreková, 2015

areály. Urbanizmus týchto areálov nesie typické znaky vojenskej projekcie, jednotlivé funkcie stavieb sa premietajú do ich hmotovej kompozície, budovy sa nachádzajú v pravidelných rozstupoch usporiadané kolmo na seba, prípadne kopírujú tvar pozemku. Napriek tomu, že sa tu nachádzalo množstvo kasární, vďaka veľkosti a významu mesta neovplyvnili rozvoj jeho urbánnej štruktúry zásadným spôsobom. Stavebný vývin formovali skôr nepriamo, prostredníctvom rôznych štátnych zákaziek potravín, výzbroje a iných materiálov potrebných na chod armády, ktoré zmluvne získavali od miestnych dodávateľov a priemyselných podnikov. (→ 3)

V súčasnosti už väčšina z týchto areálov neexistuje. Na Slovensku došlo k najväčšiemu uvoľneniu kasární po zrušení povinnej vojenskej služby v roku 2004. V Bratislave však väčšina budov zanikla už v priebehu 20. storočia. Búrali ich predovšetkým pre zlý technický stav alebo ich nahradili nové stavby, ako to bolo v prípade Špitálskych, Pálffyho a Pešiackych kasární alebo celej oblasti Šancovej, Krížnej a Radlinského ulice. Z kasární, ktoré sa aspoň v oklieštenej podobe zachovali dodnes, vzniklo sídlo Ministerstva obrany (Kutuzovove kasárne), Slovenskej národnej galérie (Vodné kasárne) a Slovenského centra dizajnu (Hurbanove kasárne). Uvedené areály sú dodnes určitou spomienkou na vojenskú históriu Bratislavy a dôkazom toho, že aj tento typ stavieb môžeme opätovne začleniť do organizmu našich miest. (→4)

Autorka spracováva dizertačnú prácu na Fakulte architektúry STU v Bratislave na tému *Architektúra historických kasární na Slovensku*. Školiteľ: prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD.

4 Hmotové zobrazenie pôvodného stavu existujúcich kasární. Autorka: Laura Pastoreková, 2015

- CMOREJ, Július: Bratislava – Svedectvo historických pohľadníc. Poprad, Nakladateľstvo Region Poprad 2004, s. 162.
- Väčšina týchto bočných stavieb sa zachovala do súčasnosti a sú využívané ako kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky. Viac: EMÉNY, Lajos. Bratislavský hrad a Podhradie. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT 2008, s. 106–108.
- ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana a kol.: Bratislava – Pozsony – Pressburg. Sprievodca historickou pamäťou. Bratislava, Archa 2013, s. 215–216.
- CMOREJ, Július: Bratislava – Svedectvo historických pohľadníc. Poprad: Nakladateľstvo Region Poprad 2004, s. 156.
- Takúto podobnosť môžeme vidieť aj v prípade Masarykových kasární v Nitre (v súčasnosti Mestská tržnica) z roku 1890, ktoré boli typovým vzorom pre všetky stavby mestských kasární v Uhorsku a v súčasnosti sú vyhlásené na národnú kultúrnu pamiatku.
- http://www.bratislavskenoviny.sk/najnovsie-spravy-z-bratislavy/pamatnici-historie/polnocna-omsa-vo-vodnej-kasarni.html?page_id=322734
- V čase výstavby prvých kasárenských objektov sa pravidla v spodných podlažiach situovali tajne a sklady, kým vo vrchných podlažiach boli obytné miestnosti pre vojakov a veliteľov. Neskôr začali tieto stavby nahrádzať rozsiahlejšie areály, ktoré poskytovali dostatok priestoru na rozčlenenie jednotlivých funkcií do samostatných objektov.
- VYČISLÍK, Alojz: Vojenské pamiatky Bratislavy. Bratislava, Obzor 1974, s. 62–69.
- Hoci v dôsledku centralizačných opatrení a straty štatútu hlavného mesta Uhorska Bratislava nadobudla ráz provinčného mesta, z vojenského hľadiska bola typickým mestom veľkej posádky. Konali sa tu rozsiahle vojenské manévry za účasti prominentných osôb, sídlili tu mnohé vojenské veliteľstvá, školy a i. Tamže, s. 36.
- BENYOVSZKY, Ágnes Mánya: Belle époque. Architekti a staviteľia v Prešporku 1890–1914. Bratislava, Albert Marenčin Vydavateľstvo PT 2014, s. 62.
- Archív hlavného mesta Bratislavy: ÚHA, 1892–1894, č. inv. jednotky 4370, č. kr. 524.
- Archív hlavného mesta Bratislavy: ÚHA, 1927–1952, č. inv. jednotky 538, č. kr. 55.